

1. Definicije znanosti i teorije

Arheologija kao samostalna disciplina koja se izučava na sveučilišnoj razini postoji od polovice 19. stoljeća. Kako su u arheološkoj literaturi česte rasprave o tome je li arheologija znanost, a ako jest, u koju skupinu pripada, te kako se mogu kategorizirati pravci unutar arheologije, slijedi kratak pregled definicija znanosti, paradigme u znanosti te definicija arheologije. Također se donosi i pregled definicija kulture jer je u arheologiji kultura još uvijek osnovna jedinica proučavanja.

Znanost

Pojam **znanost** označava skup svih stečenih znanja, metoda, tehnika, sustava mišljenja i pojedinih pravaca istraživanja u cjelini znanosti; cjelokupna ljudska djelatnost stjecanja istinitih znanja te njihovog sistematiziranja i provjeravanja. Znanost se može podijeliti, prema pravcima stjecanja znanja o objektivnoj stvarnosti, na sastavne dijelove koji su usmjereni prema istraživanju pojedinih pojavnih segmenata te iste stvarnosti – znanstvene discipline. **Znanstvena disciplina** sustavan je skup znanja, metoda, procedura (algoritama) i tehnika koje u nekom vremenu i s dovoljnom pouzdanošću, smatramo istinitima. Po svom značenju odgovara pojmu pojedinačne znanosti, jedne zaokružene cjeline dijela znanosti i dio je sveukupne znanosti (Belak 2006).

Prema Hrvatskoj enciklopediji znanost je: u najširem značenju, skup svih sustavno metodski stečenih i uobličjenih znanja te djelatnost kojom se stječu takva znanja. U užem (i strožem) smislu, skup znanja dobivenih nekom od znanstvenih metoda, te racionalna djelatnost predviđanja i objašnjenja pojava u okolini (znanstveno znanje) koja se ostvaruje svođenjem pojedinih pojava pod univerzalne zakone.

Riječ znanost uobičajeno se upotrebljava u dvama osnovnim značenjima: znanost = znanje ili znanost = znanje o prirodi = prirodna znanost (Daniel 1963). Treći način na koji se upotrebljava riječ znanost jest pridjev *znanstveni* koji se odnosi na metodu. Znanstvena metoda znači korištenje određenih principa pri prikupljanju podataka, zaključivanju, provođenju eksperimenata, dakle na sveukupnost istraživačkoga postupka. Prema S.J. Gouldu „znanstvenost“ ne čine ni metodologija, ni opažanje ni vrsta analiza. Definiranje znanstvenosti ovisi o tome mogu

li se potvrditi i testirati interpretacije (Gould 1989). Znanost se može u širem smislu definirati kao razvoj i sistematizacija pozitivnoga znanja o fizičkom svemiru, odnosno o svijetu oko nas i prirodnim pojavama u njemu. U anglosaksonskoj se literaturi riječ *science* pretežito upotrebljava za označavanje prirodnih znanosti kao zasebna riječ, a može se koristiti i uz kvalifikator koji označuje vrstu znanosti (*social science*). U europskim jezicima riječ znanost odnosi se uglavnom na sustavno proučavanje bilo koje materije i obično dolazi s kvalifikatorom koji definira radi li se o prirodnoj, društvenoj ili humanističkoj znanosti. U njemačkom je *Wissenschaft*, u francuskom *science*, u talijanskom *scienza*, u španjolskom *ciencia* (Welford et al. 2013). U slavenskim jezicima se koriste riječi *nauka* (ruski *наука*, poljski *nauka*, srpski *nauka*), *veda* (češki i slovački) te *znanost* (slovenski i hrvatski). Nazivi iz nekih drugih europski jezika jesu: *vitenskap* (norveški), *vetenskap* (švedski), *videnskab* (danski), *tudomány* (mađarski), te *tiede* (finski).

U antičkoj filozofiji nije bilo formalnoga razlikovanja znanosti i filozofije. U ranoj novovjekovnoj filozofiji izdvaja se smjer unutar filozofije, temeljen na empirijskoj i matematičkoj metodi, ali inferioran drugim granama filozofije temeljenim na racionalnoj introspekciji i teološkoj kontemplaciji. Kasniji naglasak na iskustvenom sustavnom potvrđivanju i opovrgavanju matematičkog modela (G. Galilei, I. Newton) apstrahiranih iz sustavno prikupljenih podataka pokreće izdvajanje (prirodne) znanosti iz filozofije i njezino ustoličenje kao samostalne racionalne djelatnosti. Formalno razdvajanje znanosti, koja je u doba prosvjetiteljstva označavala sve znanje, počinje u okvirima londonskoga Royal Society dolaskom Isaaca Newtona (1642.-1727.) za predsjednika. Royal Society osnovan je 1660., a društvo se bavilo i onime što danas podrazumijevamo pod pojmom prirodne znanosti i čovjekovim materijalnim ostacima. Newton interese društva okreće prema proučavanju prirode, a proučavanje čovjeka i njegove prošlosti isključuje iz rada. Time počinje razdvajanje znanosti na znanost i umjetnost, odnosno na prirodne znanosti i znanosti o čovjeku (Daniel 1963).

U 20. st. Bečki krug zagovara prvenstvo znanstvenog objašnjenja u svim područjima ljudskog iskustva. Nešto poslije javlja se i pesimističnija kritika.

Danas su u Republici Hrvatskoj različiti oblici znanstvene djelatnosti kategorizirani u znanstvena područja, koja su podijeljena u znanstvena

polja. Polje arheologija pripada u znanstveno područje humanističkih znanosti.

Teorija

Teorija obuhvaća nadređeni pojam znanstvene spoznaje i tumačenja (Olsen 2002, 18). Teorije se mogu podijeliti na **teorije znanja i teorije o društvu i kulturi**. Teorija znanja ili teorija o znanju - epistemologija bavi se u većoj mjeri načinima kojima se dolazi do rezultata nego rezultatima samima, dakle obuhvaća podatke koje priznajemo kao znanstvene, mjerila koja se uzimaju za analize i propisuje znanstvenu metodologiju. Teorije o društvu i kulturi teorije su koje objašnjavaju nastanak i razvoj društava i kultura, te načine djelovanja, nastanka i promjene (naprimjer marksizam, strukturalizam, ekološki funkcionalizam, pozitivizam). Sve teorije postavljaju osnovu određenoga modela djelovanja i strukture društva i kulture te upravljaju izborom podataka tako da izabiru one podatke za koje se smatra da su najrelevantniji za dokazivanje određene hipoteze i oblikovanje znanstvenih tumačenja pojava u prošlosti. Odabir teorije odlučujući je za rezultate dobivene analizama jer se unaprijed postavlja određeni model djelovanja i strukture društva i kulture. Tako će se u funkcionalističkom pristupu odabirati podaci o okolišu, tehnologiji, kretanju stanovništva, dok će podaci o mitovima, ritualima, osobnim ukrasima biti od presudne važnosti za, primjerice, pobornike strukturalizma.

Struktura znanstvenih revolucija

Okvir za suvremeno tumačenje znanosti i znanstvenih promjena predstavlja djelo T. Kuhna (1962) *Struktura znanstvenih revolucija* koje donosi definiciju paradigme (teorije) kao univerzalno priznatoga znanstvenoga obrasca koji u jednom periodu i definira i proizvodi i znanstvene probleme i rješenja u jednoj znanstvenoj zajednici. Ta je definicija bliže epistemologiji nego teoriji društva, a upotrebljava se i u značenju „škole“ ili „tradicije“.

Thomas Kuhn promatra znanost i znanstvene teorije kao dinamičan proces pun napetosti gdje se izmjenjuju faze blagostanja i akumulacije znanja s krizama koje mogu dovesti do prevrata, odnosno promjene teorija (Kuhn 1974). **Znanost nije lijepo uređena aktivnost obilježena ravnomjernim i linearnim rastom i razvojem već izmjena**

mirnih i kriznih razdoblja. Time se polako odmiče od „prosvjetiteljske“ definicije znanosti kao stalnoga napretka i rasta na temelju dotadašnjih dostignuća. Smatra da svaka znanost prolazi svoj put i identificira sljedeće faze (prirodnih) znanosti:

- * prije paradigme
- * faza sazrijevanja
- * faza normalne znanosti
- * faza krize.

Prema nekim kritičarima teorijskih okvira u znanosti, upravo postojanje istih kočica znanstveni napredak, i oni smatraju da su najveća otkrića produkt svjesnoga nepoštovanja pravila. Kao jedan od primjera „neposluha“ može poslužiti koncept heliocentrizma kojim se Galileo Galilei suprotstavio svim tada važećim „znanstvenim“ teorijama (Feyerabend 1982).

Koncept kulture

Postoje dva osnovna značenja riječi kultura u društvenim i humanističkim znanostima – kultura kao **suprotnost barbarstvu**, ili kulturna povijest kao **povijest civilizacije** pri čemu je civilizacija krajnji produkt političke povijesti. Za razne definicije riječi kultura pogledati Hrvatski jezični portal, Hrvatsku enciklopediju, Enciklopediju Jugoslavije, Opću enciklopediju i rječnik Merriam-Webster. Kao vremenska i prostorna odrednica, kultura je uobičajeni okvir unutar kojega se provodi arheološko istraživanje. Populacije iz prošlosti, pogotovo prapovijesti, podijeljene su na osnovi zajedničkih karakteristika materijalnih ostataka u kulture – latenska kultura, kultura polja sa žarama, sopotska kultura - i kao takve predstavljaju osnovu svih arheoloških istraživanja i interpretacija. O konceptu kulture u arheologiji više će biti riječi u poglavlju 3, a na ovome mjestu iznose se osnovni pojmovi i uvođenje koncepta kulture u arheologiju.

Budući da se kultura gotovo plebiscitarno svrstava jedino i isključivo uz pripadnike ljudske rase, te (uz iznimke) doživljava kao univerzalan ljudski fenomen: „*Kultura je univerzalan ljudski fenomen, antropološka danost i bitna generička značajka čovjeka kao društvenoga i individualnoga, duhovnoga i stvaralačkoga bića*“ (Skledar 2009 20), pojam kulture usko se veže uz definiranje čovjeka i razlikovnih kriterija čovjeka u odno-

su na ostali živi svijet. Što nas čini čovjekom jedno je od stalnih pitanja kojima se bave društvene i humanističke znanosti. Određeni odgovori na to pitanje formuliraju polazišnu točku i predstavljaju misao vodilju znanstvenika iz društvenih i humanističkih znanosti pri formiranju istraživačkih pitanja i definiranja koncepta istraživanja zajednica iz prošlosti. Jedan od ranijih sačuvanih primjera različitih konceptata jest debata između lorda Kamesa (1696.-1782.) i lorda Monbodda (1714.-1799.) u kojoj je prvi američke „domorodce“ svrstavao izvan kruga tadašnjega čovječanstva, dok je drugi smatrao da su i orangutani ljudi. Kames je smatrao da na svijetu postoji više vrsta ljudi na temelju velikih razlika između kultura. Američke domorodce smatrao je biološki inferiornijima i time nesposobnima da ikada prihvate europsku kulturu. S druge strane, Monboddo je smatrao da u definiciju čovječanstva treba uključiti i vrste koje ne mogu govoriti, dakle odbacuje jezični kriterij iz definicije čovjeka. Tim zaključcima pridonijela su iskustva susreta s djecom pronađenom u šumi koja nisu mogla govoriti, a koja su nedvojbeno pripadala ljudskom rodu. Zbog toga te zbog izvještaja putopisaca iz Afrike i s Dalekog istoka, u kojima se spominju zajednice čimpanzi i orangutana koja imaju svoja naselja i kulturu, zaključuje da oni pripadaju istoj vrsti kao i „Mi sami“. (Barnard 2011). Riječ orangutan potječe iz malajskog jezika (*orang utan* = osoba iz šume). U vrijeme prosvjetiteljstva ta je riječ bila generički termin kao što je majmun danas, a označavala je i neobična stvorenja za koja se vjerovalo da imaju ljudske karakteristike. Rasprave poput prethodno navedene iz 18. stoljeća aktivno se nastavljaju do u suvremeno doba kada se još bavimo pitanjima kada možemo datirati početke „ljudskosti“ i kriterijima koji određuju može li se neka vrsta svrstati u pripadnike ljudskoga roda. H.G. Wells (1866.-1946.) djelo *The Outline of History* (1920) započinje riječima: „*Podrijetlo čovjeka i njegov odnos s ostalim životinjama jedna je od velikih kontroverzi u posljednjih stotinu godina.*“ (Wells 1920). Ta je kontroverza ostala velika i u sljedećih gotovo stotinu godina. Aktivno se formiraju i mijenjaju kriteriji koji određuju što je čovjek, a posebice moderni čovjek. Dio istraživača smatra da se kao početak čovječanstva može odrediti vrijeme pojave dvonožnosti kod hominina zbog oslobađanja dvaju ekstremiteta, drugi smatraju da se čovjek odvaja od ostatka živoga svijeta s početkom razvoja tehnologije (izrada kamenoga oruđa), a za veliki dio znanstvene javnosti o čovjeku u punom smislu riječi možemo govoriti tek u vremenu iz kojega imamo nesumnjive dokaze simboličkoga izražavanja.

Od druge polovice 19. stoljeća riječ **kultura** upotrebljava se za **arheološke populacije**, te ima i **etničke konotacije**. Norveški arheolog Olof Rygh na temelju kamenih strelica uočava posebnosti populacija u neolitiku 1866., a 1871. identificira postojanje dvije kulture – dva naroda u neolitiku Norveške (Trigger 2006). Iste godine Edward Tylor (1832.-1917.) objavljuje definiciju kulture koja se preuzima u gotovo svim društvenim i humanističkim disciplinama: „*Kultura ili civilizacija, shvaćena u širokom etnografskom smislu, složena je cjelina koja obuhvaća znanja, vjerovanja, umjetnost, moral, pravo, običaje i sve ostale sposobnosti i navike koje je čovjek stekao kao član društva*“ (Tylor 1929, prvi put objavljeno 1871). Pretpostavlja se da je na Tylorovu definiciju kulture utjecalo djelo Gustava Klemma (1802.-1867.). Klemm je u seriji publikacija - *Allgemeine Kulturgeschichte der Menschheit (Opća kulturna povijest čovječanstva)*, koja je u 10 tomova izlazila od 1843. do 1852. podijelio čovječanstvo na rase, te u njihovu povijest uključio društvenu organizaciju, tehnologiju i vjerovanja, dok je u dvotomnom *Allgemeine Kulturwissenschaft 2 (Opća znanost o kulturi 2)* opisao materijalne osnove kultura. Klemmov rad dio je njemačke etnografije u kojoj od kraja 18. stoljeća prevladava stajalište da među narodima postoje kulturne razlike, te da su te razlike produkt genetike, a ne okolišnih faktora. Johann Gottfried von Herder (1744.-1803.) u to doba razvija koncept kulturnoga nacionalizma (Denby 2005). Smatra se za pretka modernoga kulturnoga relativizma u kojemu kulture postoje u množini, kulture je smatrao produktom samo kreativnoga uma, a zadržavao je kulturalno jedinstvo svake nacije u smislu da je najprirodnije stanje – jedna država – jedan narod i da je to jedina garancija mira, stanja kojemu čovjek prirodno teži. Zbog toga je smatrao da razvoj nacionalne kulture nije samo poželjan nego i nužan (Schmidt 1956, 407). Herderov koncept preuzima njemačka antropologija i arheologija pa tako i prapovijesna arheologija, a kasnije se upotrebljava i za legitimizaciju njemačke vladavine nad Slavenima (Carmichael 1996). O. Montelius koji dijeli Tylorov evolucijski i kronološki pogled na kulture izdaje u Stockholmu 1899. *Der Orient und Europa, Einfluss der orientalischen Kultur auf Europa bis zur Mitte des letzten Jahrtausends v. Chr.* (Montelius 1899).

Na tragu je izjednačavanja naroda i kulture još jedna od ranih podjela ljudske prošlosti i populacija na kulture koju je objavio 1884. E. Meyer u „*Geschichte des Altertums*“ - nazvavši poglavlja egipatska kul-

tura, azijska kultura, grčka kultura, te ih još dodatno razdijelivši na trojansku, sirijsku, mikensku i bliskoistočnu kulturu. To predstavlja jednu od prvih podjela ljudske prošlosti i populacija na kulture. On također razdvaja pojam kulture i kulturnoga kruga – kultura je jedinstven entitet dok je kulturni krug rezultat miješanja i utjecaja dviju ili više različitih kultura. U europsku arheologiju u širu upotrebu riječ kultura ulazi preko G. Kossine koji usvaja Herderov koncept da različite kulture predstavljaju različite ljude što iznosi u svom djelu *Die Herkunft der Germanen* (Kossina 1911).

U Velikoj Britaniji podjela prostornih i vremenskih jedinica na kulture intenzivira se dvadesetih godina 20. stoljeća. Među prvima koji riječ kultura koriste u srednjoeuropskom značenju te riječi i eksplicitnom izrazu u arheološkom kontekstu rekonstrukcije prošlosti na anglosaksonskom području jesu M. Burkitt u *Our early ancestors; an introductory study of mesolithic, neolithic and copper age cultures in Europe and adjacent regions* te O.G.S. Crawford u *Man and his past* 1921. godine (Vander Linden & Roberts 2011, Bentley et al. 2007), premda se u to doba već učestalo pojavljuje riječ kultura u arheološkom kontekstu u Britaniji poput halštatska kultura i dorska kultura (primjerice Peake 1922) (Bentley et al. 2007). Crawford navodi da se kultura može definirati kao zbir svih ideala, aktivnosti i predmeta koji određuju skupinu ljudskih bića. Arheolozi trebaju pronaći homogene kulture u ostacima i njihovoj distribuciji u prostoru i vremenu (Crawford 1921, 79).

Unatoč ovim radovima u kojima je već jasno definiran koncept kulture, u literaturi često preteže mišljenje da je tek Gordon Childe uspio oformiti općeprihvaćenu definiciju arheološke kulture. Opširnije o Childeovoj definiciji kulture bit će riječi u poglavlju 3.

Američki arheolog Walter Taylor (1913.-1997.) sistematizirao je metode i koncepte kojima koriste arheolozi te je razvio i predložio opći model kojim bi arheologija doprinijela poznavanju kultura (Taylor 1948). Prema Tayloru kultura je „*misaona pojava koja se sastoji od sadržaja misli, a ne predmeta ili vidljivoga ponašanja*“ što je bazirao na uobičajenom shvaćanju kulture kao proizvoda čovjekove misaone aktivnosti s naglaskom na subjektivno značenje predmeta ovisno o njihovom kulturnom kontekstu (Taylor 1948). Osmislio je tro-razinski model koji povezuje kulturnu antropologiju s arheologijom koji je nazvao **povezujuća arheologija** (Taylor 1948):

- 1) kultura je nematerijalna i neopaziva
- 2) ponašanje koje proizlazi iz kulture opazivo je i nematerijalno
- 3) objektivacije, poput artefakata ili arhitekture spoj su i rezultat ponašanja i materijalnoga (predmeta).

Taylorov model u početku nije bio prihvaćen. Zbog toga što je javno kritizirao svoje suvremenike, veći dio arheologa dugo je vremena ignorirao njegove prijedloge, da bi se kasnije ponovno otkrivali u okvirima nove arheologije, i poslije (Maca 2010).

Što je arheologija

Citat	Autor / Izvor, godina
Arheologija je tako znanje o svemu što ima veze s običajima i moralom drevnih ljudi. Onaj koji se time bavi zove se arheologom ili češće, antikvarom; uistinu, prvi naziv češće se upotrebljava za one koje proučavaju običaje i moral, a drugi za one koji se bave spomenicima.	Jacob Spon, 17. st.
Arheologija je povijest oboružana lopatom.	Artemi Artsikhovsky Alexander Bryusov Sergei Kiselev Aleksei Smirnov, 1929.
Veličanstven zadatak arheologa jest da oživi suhe izvore, da učini da se zaboravljeno ponovo sazna i da učini da još jednom poteče povijesni potok u kojem smo svi sadržani.	C.W. Ceram, 1949. (2004.)
Američka je arheologija antropologija ili nije ništa.	Philip Philips Gordon Wiley, 1958.
Prapovijest je znanost lopate.	Hans Jürgen Eggers, 1959.
Arheologija je zapravo grana povijesne znanosti (<i>historical study</i>).	Stuart Piggott, 1959

Citat	Autor / Izvor, godina
Arheologija se može jednostavno definirati kao sustavno proučavanje starina kao sredstva za rekonstrukciju prošlosti. Arheologija nameće vlastite zahtjeve. Čime god se bavio, arheolog je ovisan o proučavanju i klasifikaciji predmeta što zahtijeva osjećaj za stil; arheolog se mora oslanjati na doživljaj stila, teksture i umjetničke izvedbe ako želi pravilno razdijeliti produkte različitih kultura i vremenskih perioda ili utvrditi interakciju između različitih tradicija.	Grahame Clark, 1960.
U arheologiji se upotrebljavaju „nesvjesni dokazi“ koje su priskrbili materijalni ostaci preživjeli iz prošlosti bilo da su proizvod zajednica koje su se koristile pismom ili ne.	Stuart Piggott, 1965.
Arheologija je predmet zanimanja posebne vrste antropologa. Arheologija se može definirati samo u odnosu na antropologiju, disciplinu čiji je dio. Antropologija je proučavanje čovjeka u najširem smislu, uključuje fizičke i psihološke aspekte i njihove odnose. Arheologija se bavi čovjekom u prošlosti i naziva se antropologijom izumrlih ljudi.	John Deetz, 1967.
Arheologija je nedisciplinirana empirijska disciplina.	David Clarke, 1968.
Arheologija je arheologija je arheologija.	David Clarke, 1968.
Arheologija je disciplina čija teorija i praksa služi otkrivanju neopazivih tragova obrazaca ljudskog ponašanja na temelju posrednih tragova u lošim uzorcima.	David Clarke, 1973.
Znanost koja proučava stare civilizacije na temelju ostataka materijalne kulture do kojih dolazi sustavnim iskapanjima ili slučajnim nalazima.	Opća enciklopedija, Jugoslavenski leksikografski zavod, 1977.

Citat	Autor / Izvor, godina
<p>Svijet želi od arheologije nešto naučiti o prošlosti čovječanstva. Svijetu od nas ne treba naša epistemologija. Zanima ih Olduvai Gorge, Stonehenge i Machu Picchu. Ljudi polako shvaćaju da su bili tu tri milijuna godina prije pisane povijesti i smatraju arheologiju za jedinu znanost koja ima moć razotkriti prošlost.</p>	<p>Kent Flannery, 1982.</p>
<p>Sine, ja tu ne vidim prvoklasnu arheologiju. To je tužno, jer je arheologija zabavna. Ja ne kopam da bih „potvrdio svoj status“. Radim to jer je arheologija još uvijek najzabavnija stvar koju možeš raditi odjeven.</p>	<p>Kent Flannery, 1982.</p>
<p>Arheologija se proteže od genetike do povijesti umjetnosti, uključuje laboratorijski rad, terenski pregled i terenski rad, statističke analize i tekstualne interpretacije, koristi se starim i novim medijima, od grafika do virtualne stvarnosti. Predan sam ideji hibridne discipline gdje umjetnost postaje znanstveno istraživanje, gdje akademija postaje umjetnički studio, gdje se pedagogija miješa s iskorakom u lokalnu zajednicu i gospodarstvo, gdje praska može biti znanstveno istraživanje, gdje stare podjele unutar discipline uzmiču pred predanim radom na pitanjima od zajedničke važnosti.</p>	<p>Michael Shanks, 1987.</p>
<p>Arheologija je jedina disciplina koja pokušava proučavati ljudsko ponašanje bez izravnoga kontakta s istim.</p>	<p>Bruce Trigger, 1991.</p>
<p>Arheologija je materijal od kojeg su sačinjeni snovi.</p>	<p>Brian Fagan, 1994.</p>
<p>Arheologija je djelomično otkrivanje blaga iz prošlosti, djelomično pedantno provođenje znanstvenih analiza, a djelomično izraz kreativne mašte.</p>	<p>Collin Renfrew & Paul Bahn, 1996.</p>

Citat	Autor / Izvor, godina
<p>Arheologija nije povijest oboružana lopatom, nego detektivska priča u kojoj istražitelj stiže na poprište tisućama godina prekasno. Povijest je ono što kasnije proglaše suci. I zato moraš odlučiti: ili ćeš raditi jedno ili drugo.</p>	<p>Leo Klajn, 2001.</p>
<p>Odgovor otkriva dio problema arheologije danas: arheologija se mijenja. Čak nedavno, arheologiju se moglo definirati kao iskopavanje prošlosti i materijalnih ostataka. Danas bi se moralo reći da je arheologija odnos između prošlosti i sadašnjosti. Zbog toga zaokreta mnogo je teže objasniti što arheolog jest. Jedna uloga arheologa ovisi o njegovim korisnicima. Svaki arheolog trebao bi odrediti ciljnu skupinu za koju radi. Korisnici su važan aspekt arheološkoga posla. Obrazovanje arheologa trebalo bi ga pripremiti za rad sa zajednicom u kojoj radi. Većinu svoga radnoga vremena arheolog provodi u sadašnjosti u komunikaciji sa živim ljudima. Arheolozi moraju biti svjesni da svojim radom zadiru u odnos koji ljudi imaju sa svojom prošlosti. To zadiranje ponekad je nasilno i destruktivno i otvara cijeli niz pitanja što nije slučaj s ostalim društvenim znanostima koje se bave zajednicama. Stoga ako me dijete pita što arheolog radi, morat ću odgovoriti da se arheolog bavi ljudima i njihovim odnosom prema prošlosti.</p>	<p>Ian Hodder, 2005.</p>
<p>Arheologija je proučavanje daleke i bliske ljudske prošlosti kroz materijalne ostatke. Ona je pot-polje antropologije koja proučava sve ljudske kulture. Od milijuna godina starih fosiliziranih ostataka ljudskih predaka do građevina iz 20. stoljeća u New Yorku, arheologija analizira fizičke ostatke prošlosti u potrazi za širokim i sveobuhvatnim razumijevanjem ljudske kulture.</p>	<p>Society for American Archaeology (http://goo.gl/wOd8GZ)</p>

Citat	Autor / Izvor, godina
Arheologija i antropologija zajednički obuhvaćaju istraživanje čovječanstva od postanka ljudske vrste do danas. Obje discipline imaju dugačku povijest: arheologija je potekla iz antikvarstva 18. stoljeća, dok antropologija datira još ranije, u prve dane kolonijalnih susreta. Danas obje uključuju širok raspon istraživačkih koncepata koje dijele s umjetnosti, društvenim i fizičkim znanostima.	University of Oxford, (http://goo.gl/HxIRz8)
Znanost koja na ostacima materijalne kulture pronađenima u zemlji sustavnim iskapanjima određenom metodom ili slučajnim nalazima u zemlji ili na površini zemlje, objašnjava i rekonstruira način života i kulture starih civilizacija.	Hrvatska enciklopedija online, (http://goo.gl/m0MNcv)

Kao samostalna disciplina arheologija se formira od polovice 19. stoljeća kada se počinje izučavati kao samostalan studij na europskim sveučilištima, ali i dalje usko vezana uz povijest, povijest umjetnosti i antropologiju. U tom su razdoblju odabrane i teme kojima se arheologija i dan danas bavi. Arheološka metodologija razvija se primarno prema principima geologije i antropologije jer nova, prapovijesna arheologija svoju metodologiju nije imala (o prapovijesnoj arheologiji pogledati poglavlje 2). Dok su veze s povijesti umjetnosti oslabile uslijed razvoja prapovijesne arheologije, te primjene novih analitičkih tehnika za proučavanje povijesnih razdoblja arheološkom metodologijom, odnos prema povijesti i antropologiji ostao je kompleksan. Najčešće se arheologija uspoređuje (ili suočava) s povijesti i antropologijom.

Dugo se vremena, premda je već postojala kao samostalna disciplina, arheologiju klasificiralo kao „pomoćnu povijesnu znanost“. U praksi, arheologija je povijesti pomagala vrlo malo jer su se rijetko kombinirali rezultati istraživanja. U svom životnom vijeku, arheologija je prošla izjednačavanje s mnogim disciplinama, pa i sa samom sobom - arheologija kao antropologija (prije svega u američkoj tradiciji, neodvojivi dio znanosti koja se bavi čovjekom), književnost (arheološki radovi puni su fikcije, odražavaju mišljenje autora, a ne činjenice), geografija (prošlo vrijeme geografije), ekologija (proučavanje odnosa čovjeka i okoliša u

prošlosti), arheologija (samodostatna disciplina koja nije dio većega sustava) (Dark 1995).

Arheologija - povijest

Većina britanskih arheologa smatra da je arheologija povijesna disciplina (to će i definirati ključnu razliku između novih arheologa s područja SAD-a i Velike Britanije). Tradicija povijesnoga okvira proučavanja prati se još od R. Colingwooda, povjesničara, arheologa i filozofa, koji objavljuje knjigu *The idea of history* (1946) u kojoj povijest opisuje kao povijest ljudskoga uma, a povijesnu zbilju kao onu koja nastaje u umu povjesničara. Osim toga u njegovu djelu *Roman Britain* iz 1924. može se uočiti princip pitanja i odgovora, deduktivnoga pristupa koji su pripadnici nove arheologije pripisivali kao izvorno svoj. Tim pristupom Colingwood je utjecao na mnoštvo britanskih arheologa, povjesničara i filozofa povijesti, pogotovo u okvirima tzv. postprocesne arheologije, a posebice se često u vezu dovode njegove ideje s onima I. Hoddera zbog stava o prapovijesti poput ovoga:

„Sva je povijest zapravo prapovijest jer su svi povijesni podaci puka građa, a ne gotova povijest, ta se građa mora pretvoriti u povijest kroz misli povjesničara. S druge strane, ni jedna povijest nije samo prapovijest, jer ni jedan izvor ili skupina izvora nisu toliko nepokorni prema interpretaciji kako se smatra da su podaci iz prapovijest“ (Colingwood 1946).

„Prapovijest ima iste probleme kao i povijest, poteškoće pri vrednovanju i evaluaciji „dokaza“, nemogućnost pisanja bez neke mjere pristranosti, promjena zaključaka o prošlosti kako se ideje istraživača mijenjaju“ (Hodder 1982a, 13).

I arheologija i povijest donose građu koja omogućuje generalizacije o čovjeku (Radcliffe-Brown 1965). Povijesno tumačenje opisuje kako su društvene institucije dovele do slijeda događaja koji su formirali kauzalni lanac (Hodder 1982a, 13). Prema tom stajalištu, arheolog se ne može potpuno osloniti na međukulturne generalizacije i zakone i zbog toga niti G. Childe ne vidi arheološko zaključivanje kao deduktivan proces (Hodder 1982a, 13). Pripadnici će nove arheologije 60-ih godina 20. stoljeća vidjeti generalizacije i deduktivan proces kao spas

za arheologiju, da bi se u posljednjima dvama desetljećima 20. stoljeća arheološka teorija ponovo približila historijskim tumačenjima.

Arheologija-antropologija

Međuovisnost i povezanost tih disciplina očita je, međutim svaka se u suvremenom sustavu klasifikacije znanosti i znanstvene discipline formirala kao zasebna disciplina. Razlike su u predmetu istraživanja, primjeni metode, načinima interpretacije.

Osnovna razlika, čini se, između antropologije i arheologije je usmjerenost na proučavanje kulture, odnosno društva. Dok Barnard (2011) smatra da se antropologija usmjerava na društvo, možemo reći da se arheologija u najvećem postotku slučajeva usmjerava na kulturu (dijakronijski i sinkronijski). Još jedna razlika između povijesti i antropologije sastoji se u glavnom predmetu proučavanja - u antropologiji to je čovjek odnosno **subjekt**, dok je primarni predmet proučavanja arheologije prije svega predmet odnosno **objekt**. Bez proučavanja predmeta ne može se baviti arheologijom, ali se dio arheologa neće složiti s ovom podjelom ističući da se arheologija bavi i čovjekom. Pitanjima odnosa arheologije i antropologije arheolozi se bave u ciklusima posljednjih sedamdeset godina, a kao primjer su ova tri rada: Childe, V. G. 1946, *Archaeology and anthropology*, *American Journal of Southwestern archaeology* 2, 243-251.; Binford, L. R. 1962, *Archaeology as anthropology*, *American Antiquity* 28 (2), 217 – 225.; Renfrew, C. 1980, *The great tradition versus the great divide: archaeology as anthropology?*, *American Journal of Archaeology* 84, 287-298.

Odabir podataka

Zbog nepostojanja protokola i zadanih metodologija, arheologu se na volju ostavlja hoće li ili neće primijeniti rezultate određenoga istraživanja. Izum neke znanstvene analize ne jamči i njenu primjenu. Iste tehnike, koncepte ili teorije znanstvenici prihvaćaju i primjenjuju na različite načine (Christenson 1989). Nakon otkrića metode ¹⁴C 1949. godine za određivanje apsolutne starosti velik broj arheologa počeo je odmah koristiti i primjenjivati tu metodu. Već 1956. G. Childe kriti-

zira publikaciju *Relative chronologies in Old World Archaeologies* da se previše oslanja na keramiku, a premalo na, tada već postojeće, apsolutne datume (Childe 1956a, 45). ⇨ Kako primjena te metode naravno nije bila obvezatna, tako je dio arheologa nije htio primjenjivati, dapače, otvoreno se izražavala sumnja i prijezir prema pouzdanosti rezultata. Tako S. Dimitrijević navodi apsolutne datume na kraju svoje publikacije *Sopotsko-lendenska kultura* koji se ne poklapaju s onima koje on iznosi kao svoje zaključke, uz opasku „*Ja za ove datume ne bih imao nikakvog komentara*“ (Dimitrijević 1969), dok S. Piggott komentira datume za neolitik Britanije kao „*arheološki neprihvatljive*“ (Piggott 1959b).

Usput, kritičari Childeovih podjela upravo su isticali pojavu ¹⁴C metode kao propast njegovih sinteza. U biti, slijed kultura ostao je vrlo sličan, datumi su se pomaknuli dublje u prošlost, a difuzija je ponovo aktualni objasnidbeni model kulturne promjene.

Primjer arheološkog zaključka i utjecaja vlastite prosudbe odlično je prikazano u slučaju falsifikata „čovjeka iz Piltdowna“. Čovjek iz Piltdowna jedan je od najpoznatijih falsifikata koji je trebao poslužiti kao dokaz da se evolucija čovjeka odvila u Europi. Neobična je uloga antropologa Aleša Hrdličke (1869. – 1943.) koji je sumnjao u autentičnost ostataka, ali unatoč tomu nije predložio upotrebu fluor-testa za koji je znao da postoji što je utvrđeno pregledom njegovih bilježaka nakon njegove smrti. O mogućem razlogu takvih postupaka pročitati u Christenson 1989. Sve do 50-ih godina 20. stoljeća čovjek iz Piltdowna ostao je punopravan član obitelji predaka modernog čovjeka, spominje se kao neposredni oblik između „neandertalskog čovjeka i hajdelberškoga čovjeka“ (Wells 1925) ili pak u istom kontekstu kao i neandertalac (Childe 1935b). Ponašanje znanstvenika ukorijenjeno je u kulturnoj konstelaciji vjerovanja, motivacije, učenja i razmišljanja. Motivi za održavanje postojećega stanja mogu biti težnja za održanjem postojeće paradigme, izbjegavanje konflikata i odabir linije manjega otpora zbog očuvanja vlastitoga položaja, puko neuočavanje potencijala ili nepovjerenje u pouzdanost metode. Hrdličkino ponašanje, odnosno svjesna ignorancija, dobro pokazuje kakva je bila struktura znanstvenoga razmišljanja u njegovo doba.

U arheologiji se znanje gubi i ponovo otkriva (Daniel 1983). Povijest arheologije vrijedna je jer nam omogućava stalno propitivanje, s obzirom na to da je prošlost ono što mi napravimo, a način na koji to

radimo odvratno je pogrešan (Daniel 1983, 12). Zbog poticanja debate i kritiziranja prethodnika ponekad se zanemare neka prethodna dostignuća pa se iste stvari višestruko obrađuju i opetovano se „otkriva topla voda“, a disciplini je nužno potrebna kontinuirana nadgradnja.

Prema Christensonu (1989) arheologija je najviše ahistorijska historijska disciplina, a povijest arheologije zapravo je potraga za ograničenim brojem znanstvenika koji su se bavili pretežno terenskim ili laboratorijskim radom i stoga je potraga za praktičnom vrijednosti povijesti arheologije pogrešna, premda plemenita ideja (Christenson 1989 o Danielu). No, pitanje relevantnosti vraća se kao aktualno zbog važnosti o povijesti discipline u suvremenoj arheologiji i mnogi se arheolozi i danas poput G. Daniela prije 30 godina pitaju i trude dati smisao i svrhu disciplini. Povijest znanosti deterministička je i progresivna. Današnje znanje temelji se na akumuliranom znanju, koje je ograničeno znanjem iz prošlosti ili predstavlja reakciju na znanje iz prošlosti. Prošlost se ne mijenja, ali ono što se mijenja jest naša percepcija prošlosti. Ta percepcija ne mijenja se samo i isključivo stjecanjem novih znanja, već zbog ideja o vanjskom svijetu, o kulturnom i historijskom okviru koji stručnjak nosi sa sobom i u sebi. Arheolozi ne proučavaju prošlost nego izrađuju modele prošlosti (Binford 1968, Leone 1988). To ne implicira arbitrarnost arheologije ili njezino „rasipanje u boasijanskoj noćnoj mori besmislenoga relativizma“ (Leone 1988) u kojem svatko može kreirati svoju verziju prošlosti, već znači da arheologija mora neprestano uključivati kritičku autorefleksiju kako bi se razumjele kulturne osnove znanstvenoga znanja o prošlosti koje ju je kreiralo (Christenson 1989). Povijest arheologije važna je jer otkriva kontekst u kojem su ideje nastale i opstale (Binford & Sabloff 1982). Povijest arheologije povijest je borbe između predstavljanja svojih rezultata kao odraza ljudskih subjekata i označavanja tipova objekata (Miller & Tilley 1984, 3). Miller i Tilley smatraju da je većina arheologa percipirala taj odnos jednostavnim i jasnim na sljedeći način – cilj je arheologije znanje o ljudima u prošlosti, a ono se ostvaruje kroz jednostavnu simboličku vezu označitelja (artefakt) i označenika (proizvođač i korisnik artefakta). To je dovelo do svojevrsnoga arheološkoga fetišizma – arheološki podaci promatraju se primarno kao građa, ljudi iz prošlosti primarno su oznake s pomoću kojih se grupiraju predmeti i otuda **inverzija** uobičajenoga odnosa **označitelj-označenik** (Miller & Tilley 1984, 3). Kao

i u svim ostalim slučajevima, niti ovdje nema mjesta za generalizaciju pa treba napomenuti samo neke primjere arheologa koji su se bavili mogućnostima arheološke interpretacije i ograničenjima iste poput poznate Hawksove skale zaključivanja (Hawkes 1954) (objašnjenje u poglavlju 4.) i sumnje S. Piggotta (1959) u općenite mogućnosti interpretacije što potkrjepljuje primjerima megailita s prostora zapadne Europe. ⇨

Piggot nakon nekog vremena prestaje raditi na pitanjima neolitika već se okreće teorijskim i metodološkim problemima struke.

Percepcija arheologije u društvu čvrsto je vezana uz **otkriće**. Arheologija se pojavljuje u medijima vezano uz otkrića, otkrića pobuđuju interes javnosti, a javnost stvara predodžbu o otkriću, te o liku pronalazača. Pri spomenu arheologije većina javnosti zamišlja naočitog arheologa koji mačetom krči put kroz prašumu u potrazi za velikim sjajnim blagom, no u većini slučajeva arheologija je traganje za malim neprimjetnim i neuglednim ostacima koji možda mogu objasniti događaje iz prošlosti. I arheolog često sebe vidi u odnosu na svoje otkriće, ponosi se svojim idejama i dostignućima te vjeruje da vrijeme stalno donosi nova otkrića, a budućnost donosi novu prošlost (Miller & Tilley 1984, 2). Samo otkriće postaje znanstveno i stručno bezvrijedno ako se u svim fazama ne primjenjuje što preciznija metodologija istraživanja, a kasnije i što opsežnija metodologija interpretacije. Raširenija svijest o objektivnom promatranju i proučavanju nalaza, prije nego fascinacija njima trebala je biti jedan od kamena temeljaca nove arheologije. Naravno da u praksi u svim slučajevima nije bilo tako. Međutim, iako je kritika bilo i prije, u 60-im godinama 20. stoljeća rapidno se pojačavaju kritike „jednostavnog otkrića“ u korist razvoja teorijskih okvira istraživanja i tumačenja (Miller & Tilley 1984, 2) koji su trebali omogućiti temelj za interpretaciju koja će biti uz korak sa sofisticiranim metodama primjenjenim pri iskopavanju i laboratorijskim analizama (Clarke 1973). Tim zaokretom u disciplini počinje se s kritikama lika arheologa kao pronalazača. Postavljaju se pitanja biti ljudskih društava koja se dotad nisu obrađivala u većoj mjeri. Arheolog se morao transformirati iz **pronalazača** u **tumača**. Iduća manjkavost arheologije jest što je interpretacija uvijek određena primjenjenom metodologijom (Miller & Tilley 1984, 1). Metodologija arheološkoga istraživanja nije striktno postavljena, ne postoje protokoli koji se moraju pratiti i stoga praktički svaki arheolog prati neku svoju metodologiju i samostalno određuje

kriterije za odabir podataka. Kolika je heterogenost arheologije pokušat ću dočarati praktičnim primjerom iz ove publikacije i to na banalnom primjeru definicija arheologije. Nakon što sam odabrala definicije arheologije koje sam navela u ovom poglavlju pročitala sam rad K. Kristiansena *Discipline of archaeology* u kojem u dodatku donosi definicije arheologije (Kristiansen 2009). Ja sam ih odabrala 24 (od kojih su dvije iz domaćih enciklopedija), a K. Kristiansen 11. Od toga su zajedničke svega 3 (Clark, Deetz i Eggers). Međutim, ono što je Kristiansen istaknuo kao važnu poveznicu svih definicija može se primijeniti i na ovdje navedene definicije:

Značajno je da ni jedna definicija ne obuhvaća očuvanje arheoloških dobara, unatoč tome što je prikupljanje i očuvanje arheoloških predmeta u muzejima prethodilo razvoju arheološkog istraživanja, isto kao i zaštita spomenika. Razlog za taj propust vrlo je jednostavan – većina autora arheoloških priručnika sveučilišni su profesori koji imaju malo ili nikakvo iskustvo s muzejima i poslovima zaštite (Kristiansen 2009).

Arheologija postoji na više razina, pri čemu se često međusobno zanemaruju, akademska se arheologija ne osvrće dovoljno na praktične razine arheologije kao što su terenski, muzejski i rad na očuvanju baštine.

Arheologiji nedostaje postojeći teorijski korpus poput teorije evolucije koja je, iako stara preko 150 godina još uvijek aktualna. U biologiji, da bi se naučile činjenice, čitaju se najnoviji časopisi, a bi se razumjela biologija, čita se Darwin (Ghiselin 1969, 232). Djelo preko kojega se može razumjeti daleka čovjekova prošlost kao što se može razumjeti evolucija kroz knjigu *O podrijetlu vrsta* – ne postoji. To je razlog što su dobar dio 20. stoljeća arheolozi proveli pokušavajući iznaći prikladan teorijski okvir i definirati arheološku teoriju, metodu i praksu.

Arheološka teorija i/ili teorijska arheologija?

Razlika između terenskih i teorijskih arheologa jest u tome što terenski iskopavanju smeće, a teorijski ga pišu (Bahn 1989).

Arheologija može biti cjelovita disciplina jedino primjenom i teorije i prakse (Renfrew & Bahn 1996).

Arheološka misao dogodi se svaki put kad arheolog radi, ali arheološka teorija oformi se onda kada arheolozi razmišljajući o onome što i zašto rade odluče kako će se baviti arheologijom u budućnosti (Greene & Moore 2010).

Za teorijsku arheologiju možemo reći da se bavi proučavanjem teorijskih okvira unutar kojih se provode arheološka istraživanja i interpretacije. Teorijski okvir arheologiji je potreban zbog nedostatka izravne veze između objekta koji proučavamo, ljudi kojima je taj objekt pripadao te suvremenoga svijeta u kojem se istraživanje provodi.

U radu nazvanom *Od arheološke teorije do teorijske arheologije* iz 1991. godine Hodder iznosi mišljenje da se tek tada može početi govoriti o teorijskoj arheologiji jer iako brojne teorijske ideje i razmišljanja postoje od samih početaka arheologije za ozbiljne teorijske rasprave trebalo je prikupiti mnogo materijala i osnova za donošenje zaključaka (Hodder 1991c). O intenzitetu rasprava, potrebi za debatiranjem i snažnoj argumentaciji od samih početaka arheologije svjedoči i Müllerova kritika Monteliusa, te njihova stalna debata (o raspravi između Müllera i Monteliusa pogledati u Kristiansen 2000). Ponekad se čini da dolazi do novih zastoja u teorijskim raspravama, no to nije samo odraz slabog interesa za teoriju unutar struke, nego i rezultat svijesti istraživača o potrebi velikoga broja podataka i o primjeni sve više različitih analiza na istraživanje nekog problema prije nego što se oformi novi teorijski okvir.

Po Hodderu teorijska arheologija razvila se iz arheoloških teorija kojima su se arheolozi koristili tijekom druge polovice 20. stoljeća. Teorijska arheologija razvijala se iz potrebe za vlastitom teorijom discipline, koja bi se bavila apstraktnim pitanjima neovisnima o pojedinim praktičnim pitanjima i problemima. Rastom količine i razine arheoloških teorija stvorila se mogućnost nastanka nove pod-discipline – teorijske arheologije (Hodder 1991c, 6). S druge strane A. Coudart (2006) i M. Johnson (2006) pod teorijskom arheologijom smatraju svaku upotrebu neke teorije pri arheološkom istraživanju i interpretaciji, makar posuđene iz druge discipline, dok arheološku teoriju smatraju posebno razvijenih teorijskim načinom razmišljanja svojstvenim samo arheologiji. Opširniju raspravu o problematici i definicijama pogledati u ovima dvama radovima te u ostalim priložima broja 13 (2) časopisa *Archaeological dialogues* (2006).

David Clarke (1937. - 1976.) izdvaja tri vrste teorije – **teorija koncepta, teorija informacije i teorija zaključivanja**. U arheologiji bi to bile arheološka metafizika, arheološka epistemologija te arheološka logika i objašnjavanje. Ta se tri aspekta preklapaju i isprepliću s ostalim razinama arheološke teorije (skalama u arheološkoj interpretaciji) (Clarke 1973).

Provedba i rezultat svakoga istraživanja ovise o pitanjima koja se postavljaju i odgovorima do kojih se želi doći. Zbog toga ni jedna društvena i humanistička znanosti ne može biti izvađena iz svog konteksta vremena, prostora i ostalih aspekata te svoje rezultate svoditi na laboratorijske uvjete. Pripadnici nove arheologije ignorirali su povijesni sadržaj arheologije i smatrali da ako će je uspjeti uvrstiti u prirodne, egzaktne znanosti da će se tako i pospješiti njezin znanstveni i objektivni karakter. Međutim, nemoguće je bilo na taj način doći do konkretnoga jednoznačnoga odgovora.

Neizostavan je dio arheološke teorije povijest arheologije, a povijest arheologije može se pratiti upravo kako se ona i razvijala, kroz povijest rađanja i stvaranja ideja čovjeka o sebi samom, o svijetu koji ga okružuje i o svojoj prošlosti u kontekstu zbivanja koja su ga okruživala i definirala. Dok učimo ili se bavimo arheologijom mi mislimo da gledamo u prošlost, no u stvarnosti mi od predmeta koje smo danas pronašli, koji postoje u sadašnjosti, pokušavamo iskrojiti priču o našoj prošlosti. **Drugačija je sudbina i interpretacija predmeta koji je pronađen danas od onoga koji je pronađen prije stotinu ili pedeset godina i onoga koji će biti pronađen za stotinu godina.** Također je i drugačija sudbina predmeta ovisno o geografskoj lokaciji i trenutku u vremenu njegova pronalaska te o osobi koja ga je pronašla slično kao što su često (mada ne i isključivo) i za čovjekovu sudbinu presudni kraj i period u kojem se rodio i odrastao.

Primjena arheološke teorije uvelike ovisi o tome koliko arheolog poznaje druge znanosti i koliko ih želi pokušati primjenjivati te za koji se teorijski okvir u konačnici odluči. Mnogi odbacuju teorijske okvire kao nepotrebne, uzdajući se u zdravorazumsku logiku i „sposobnost“ građe da sama otkrije odgovore na naša pitanja. I u osnovi same je arheologije „zdravorazumski pristup“ – Thomsen je na temelju analogija pretpostavio funkciju, a kronološku dob na temelju sirovine u upotrebi. Rezultati su uglavnom potvrđeni kasnijim analizama. Zbog toga je taj pristup mnogima i danas valjana znanstvena metodologija (Daniel 1963).

C. Kluckhohn je još 1939. primijetio u časopisu *Philosophy of Science* 6 da se svaka naznaka upotrebe teorije smatra **neprikladnom**, a da su teorija i praksa u antropologiji toliko neodvojive da si više nitko ne može priuštiti ignoriranje teorije (Gilkeson 2012), ali isto tako kritizirao je arheologe koji su proučavali Maje i američki jugozapad čime je stekao nadimak *enfant terrible*. Kao poželjan je smatrao pristup kulturnih krugova zbog korištenja i kritike pisanih izvora.

Bavljenje arheološkom teorijom određeno je stupnjem poznavanja drugih disciplina (primjerice Clarke usvaja Kuhnovu strukturu znanstvenih revolucija i prilagođava je podjeli arheologije, pri čemu sve prije 60-ih godina 20. stoljeća proglašava spekulativnom fazom). Mnogi drugi arheolozi odbijaju ikakvu primisao na primjenu teorije smatrajući to ispraznim filozofiranjem. To odbijanje sažeto je u tvrdnji „*ima nečega paradoksalnoga u tome da unutar discipline kojoj je više nego drugima potrebna teorija nalazimo tako rašireno uvjerenje da se čovjek može sasvim lijepo snaći bez nje*“ (Shanks & Tilley 1987a).

Formirajuća teorijska arheologija mogla bi biti epistemologija arheologije dok bi se arheološka teorija u tom slučaju mogla uklopiti u teorije o društvu i kulturi.

U Hrvatskoj opsežne teorijske rasprave nisu bile predmetom zanimanja arheologa, a teorijsku arheologiju kao zaseban predmet na Odsjeku za arheologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu uvodi tek prof. dr. sc. Ivor Karavanić u sklopu „bolonjske reforme“ ak. god. 2005/06.

Preporučena literatura

razvoj discipline u 19. i 20. stoljeću:

Clarke, D. L., 1968, *Analytical Archaeology*, Methuen & Co., London.

Daniel, G. 1963, *The Idea of Prehistory*, The World Publishing Company, Watts, London.

definicije arheologije:

Fagan B. 1994, *In the Beginning. An Introduction to Archaeology*. Harper Collins, New York.

Kristiansen, K. 2009, *The discipline of Archaeology*, u: Cunliffe, C. Gosden and R.A. Joyce (ur.) *The Oxford handbook of archaeology*, Oxford University Press, Oxford, 3-46.